

<https://jpll.ui.ac.ir/?lang=en>

Research on Mystical Literature

E-ISSN: 2476-3292

Document Type: Research Paper

Vol. 19, Issue 1, No.54, Spring & Summer 2025, pp. 61-77

Received: 18/02/2025

Accepted: 19/08/2025

A Framework for Interaction with Chatbots based on Large Language Models in the Interpretation of Persian Mystical Ghazals

Amirmansour Yadegari

Net and System Security Assessment Research Group, ICT Security Faculty, ICT Research Institute, Tehran, Iran
amyadegari@itrc.ac.ir

Maryam Tayefeh Mahmoudi

Data Analysis & Processing Research Group, IT Research Faculty, ICT Research Institute, Tehran, Iran
mahmodi@itrc.ac.ir

Abstract

Utilizing the capabilities of advanced AI-based tools (large language models) to interpret and decode the hidden aspects of Persian mystical poetry is a significant issue that has received less attention due to its enigmatic nature and linguistic complexities. This study presents a guiding framework for interacting with intelligent chatbots based on large language models, aimed at achieving valid interpretations of Persian mystical ghazals. The proposed framework is designed based on assumptions, primarily the premise of the cryptic nature of the content expressed in mystical ghazals and the assumption of the poet's complete adherence to the grammatical structure and figures of speech within the Persian language. According to the proposed framework, a step-by-step guideline is suggested for systematically organizing user input requests in interaction with these tools, considering grammatical structure, figures of speech, pivotal words, and the search and mapping of verses and authentic narratives. The application of the designed processes within the proposed framework on examples used in interaction with three chatbots indicates that the suggested guiding framework possesses the necessary capability to interpret verses of Persian mystical ghazals and can serve as a basis for effective conversation until the user's desired outcome is achieved.

Keywords: Guiding Framework, Persian Mystical Ghazals, Chatbot Tool, Large Language Model, Artificial Intelligence.

Introduction

The development of large language models and, consequently, the emergence of diverse AI-based chatbots have brought a significant transformation in the comprehension, interpretation, and production of scientific and literary texts. What is most noteworthy is the capability of these models and tools to relatively understand users'

⁻ Corresponding author

Yadegari, A. and Tayefeh Mahmoudi, M. (2025). A framework for interaction with chatbots based on large language models in interpretation of persian mystical ghazals. *Research on Mystical Literature*, 19 (1): 61-77.
2476-3292 © The Author(s).

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>)

10.22108/jpll.2025.144401.1898

requests, provide quick and appropriate responses, interpret, search, retrieve, generate, summarize, and translate texts from one language to another. This is clearly demonstrated in meaningful user dialogues with large language models using AI-based chatbots (Oruche et al., 2025). Although algorithms and tools based on large language models have made significant progress in the speed and accuracy of natural language processing, they still lack sufficient ability to independently understand and interpret mystical or cryptic poetry without human interaction and guidance. This limitation may stem from various challenges, such as distortions or differing interpretations of meanings, weaknesses in accurately recognizing literary styles, the absence of an appropriate database/knowledge base/ontology in the field of mysticism, shortcomings in inferential algorithms used in interpretation, and other factors related to understanding and processing meanings. To address this gap and limitation, the primary goal of this research is to develop and present a systematic framework for conversing with such systems by employing targeted human guidance, aiming to assist seekers of meaning and knowledge in uncovering the hidden dimensions of Persian mystical ghazals as much as possible.

This study presents a guiding framework for interacting with intelligent chatbots based on large language models, enabling seekers interested in gaining a deeper understanding of the meanings in Persian mystical poetry to access authentic interpretations. In this respect, by providing samples of mystical poems and a conversational scenario using three prominent tools in this field, ChatGPT-4o, DeepSeek-R1, and Grok-3, the proposed framework is tested and validated.

Review of Literature

Since some Persian mystical ghazals are, on one hand, composed based on coded language and allusions, and on the other hand, adhere to the grammatical rules and literary devices of the Persian language, valuable studies can be conducted from various perspectives by leveraging and enhancing the capabilities of large language models.

This research aims to achieve a deeper semantic understanding of these ghazals through systematic interaction with chatbots equipped with such models.

Some important studies in this field of research include:

- Development and interpretation of prompts/ prompt engineering using natural language processing and large language models (Zhong et al., 2025; Xu et al., 2022)
- Enriching knowledge resources for domain-specific chatbots (Sueyoshi et al., 2025)
- Accelerating and refining search, retrieval, generation, and summarization of texts based on methods such as:
 - 1) Fine-tuning (Dhannaseth et al., 2025; Wang et al., 2023; Min et al., 2023),
 - 2) Retrieval-augmented generation (RAG) (Mansurova et al., 2024; Zhao et al., 2024),
 - 3) Information retrieval models (Zhu et al., 2023) or hybrid models (Omran et al., 2024; Dos et al., 2024)

To avoid obtaining stereotypical results with limited and superficial semantic depth, it is essential to guide the interaction between users and chatbots based on large language models properly. Given the limitations of knowledge and computational resources, these systems must be capable, as much as possible, of encoding and decoding the hidden secrets and meanings embedded within the texts of Persian mystical ghazals.

Methodology

Speech may be either explicit or implicit. Explicit speech presents ideas in a direct and unambiguous way, making the speaker's message easily understandable to any listener. In contrast, implicit speech communicates meaning in a less direct manner, often requiring familiarity with the context for the listener to interpret the speaker's true intent (Ebrahimi Dinani, 2020; Mirbagheri Fard & Mohammadi, 2016).

Excellent examples of artistic allusions can be abundantly observed in the mystical verses of prominent Persian poets. Some assumptions are required for interpreting the verses of a Persian mystical ghazal in an almost deductive order. These assumptions serve to interpret a verse of the mystical ghazal based on its structure and context (discourse setting) within the same verse or ghazal. The assumptions related to adopting this interpretative method (Pournamdarian et al., 2018) are as follows: mystical ghazals are expressed in coded language, encoding in speech is a form of art, the best encryption is the most intangible, encryption is for hiding a secret, the secret should be decrypted by its experts, the presence of a code key in speech is a superior art, the origin of high artistry is from the inherent potential of mystery, only the truthful can attain the secret truths, the truth is a complex mystery that requires investigation, every benefit depends on the capacity of the researcher.

To understand the meaning of Persian mystical poems, two principles must be kept in mind: 1) the language of mystical literature is a language of codes, symbols, and signs, and 2) this language fully adheres to the grammatical rules and literary techniques of the Persian language. It is also significant to comply with the following requirements in interacting with chatbots: 1) each response to the prompt should be carefully investigated until all possible ambiguities in the received response have been resolved, and 2) subsequent questions should follow the core concepts based on identified structural language rules.

It is worth noting that Persian mystical poems are generally based on Islamic mysticism and hadiths of the

Results

In accordance with the framework proposed in this study, the utilization of three distinct chatbots: ChatGPT-4o, DeepSeek-R1, and Grok-3, facilitates the presentation of exemplary instances for the elucidation of the concealed meanings within the poetic works of Hafiz and Khayyam. In this section, a segment of an existing example from Table 1 of the study is presented.

Table 1. User Interaction with DeepSeek-R1 Regarding the Interpretation of a Verse from a Ghazal by Hafez Shirazi

Users' Prompt	Parts of Responses by DeepSeek-R1	Correspondent Prompt in the Figure of the Proposed Framework
Which literary techniques are used in the verse of "Bountiful wine and a good bartender are two traps / that the wise men of the world do not escape from their noose"?	1. Simile: The impoverished wine and the cupbearer of the affluent are analogously compared to two ensnaring devices that ensnare the sagacious individuals of society. 2. Metaphor: The terms "trap" and "snare" function as metaphors representing the enticing and seductive qualities of the wine and cupbearer that ensnare individuals. 3. Contrast: A notable contrast exists between the notions of "letting go" and "not letting go." It is suggested that while the wine and cupbearer have the capacity to liberate individuals (let go), the sagacious individuals of society are unable to extricate themselves from their ensnarement (not let go). 4. Conciseness: This verse articulates profound and multifaceted meanings through the utilization of a limited lexical framework. 5. Allusion: The statement "The wise men of the world cannot escape from their snare" serves as an allusion to the reality that even the most astute and clever individuals are unable to evade the enticing and seductive nature of the wine and cupbearer.	First
What are the pivotal words and keywords in this verse?	Pivotal word: "Two traps" because the main concept of the verse revolves around this phrase. The wine of the rich and the good bartender are described as two traps, and the clever of the world cannot escape from their snare (trap). This pivotal word plays a major role in conveying the meaning of the verse. Keyword: "trap", because it conveys the concept of trap and deception well.	Second
Could the word "two" be reminiscent of a hadith from the Prophet of Islam?	Yes, the Hadith of Al-Thaqalayn refers to two precious things: the Quran and the progeny, especially if we consider the wine and the cupbearer as symbols of two spiritual or mystical elements. Of course, this interpretation depends on the mystical or spiritual reading of the verse.	Third
Which of the Quran and the progeny can each of the "wine of the rich" and the "wine of the good" be applied to?	"Unadulterated wine" ↔ "Quran": as a pure and unadulterated source of divine knowledge and guidance. "A good butler" ↔ "the progeny": as intermediaries who guide people towards this knowledge.	Forth & Fifth

Concluding Remarks & Future Prospects

Intelligent chatbots based on large language models ought to be utilized as an assistant or research tool. Furthermore, it is imperative to engage in continual assessment and enhancement of the deployment of these auxiliary tools, particularly in the interpretation of Persian mystical ghazals, which predominantly rely on the lexicon of codes, symbols, and signs.

To provide more reliable conditions for interpreting Persian mystical lyric poetry, it is suggested that future research activities be directed and developed in the following domains:

- ≠ Enhancing the dataset and processing algorithms based on large language models from a semantic point of view (suitably aligned with Persian language mystical lyric poetry),
- ≠ Developing frameworks for the combined use of different interlocutors grounded in large language models to achieve more reliable results, and
- ≠ Developing automated (intelligent) methods for quantitative-qualitative validation of the results obtained from interpreting mystical lyric poetry by interlocutors utilizing large language models.

نشریه علمی پژوهش‌های ادب عرفانی
 سال نوزدهم، شماره اول، پیاپی ۵۴، ۱۴۰۴، صص. ۶۱-۷۷
 تاریخ وصول: ۱۴۰۳/۱۱/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۵/۲۸

ارائه چارچوب تعامل با گفت‌وگوگرهای مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ در تفسیر غزلیات عرفانی فارسی

امیرمنصور یادگاری، مربی گروه ارزیابی امنیت شبکه و سامانه‌ها، پژوهشکده امنیت ارتباطات و فناوری اطلاعات، پژوهشگاه ارتباطات و

فناوری اطلاعات، تهران، ایران

amyadegari@itrc.ac.ir

مریم طایفه‌محمودی^۱، استادیار گروه سامانه‌های پردازش و تحلیل داده‌ها، پژوهشکده فناوری اطلاعات، پژوهشگاه ارتباطات و

فناوری اطلاعات، تهران، ایران

mahmodi@itrc.ac.ir

چکیده

بهره‌گیری از توانمندی ابزارهای توسعه‌یافته مبتنی بر هوش مصنوعی (مدل‌های زبانی بزرگ) برای تفسیر و رمزگشایی از زوایای پنهان اشعار عرفانی فارسی، موضوعی مهم است که به دلیل رمزآمیختگی و پیچیدگی‌های زبانی، کمتر بدان پرداخته شده است. در این مقاله، چارچوبی راهنما برای تعامل با ابزارهای گفت‌وگوگر هوشمند مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ که امکان دستیابی به معانی معتبر از غزلیات عرفانی فارسی را فراهم نماید، ارائه شده است. این چارچوب براساس دو فرض طراحی شده است؛ نخست، فرض رمزی بودن و به اشارت بیان‌شدن مطالب در غزلیات عرفانی و دوم، فرض التزام کامل غزل‌سرا به قواعد دستوری و صنایع ادبی زبان فارسی است. بنابر چارچوب پیشنهادی، راهنمایی گام‌به‌گام برای سازماندهی نظام‌مند به خواسته‌های ورودی کاربر در تعامل با ابزارهای مذکور با عنایت به ساختار دستوری، صنعت ادبی، واژه‌محوری، جست‌وجو و تناظرایی در آیات و روایات معتبر پیشنهاد شده است. اعمال فرایندهای طراحی شده در چارچوب پیشنهادی در تعامل با دو ابزار گفت‌وگوگر نشان می‌دهد که چارچوب راهنمای توانایی لازم برای تفسیر ابیات غزل عرفانی زبان فارسی را دارد و می‌تواند مبنایی برای گفت‌وگوگری مؤثر باشد تا کاربر به نتیجه مطلوب خود دست یابد.

واژه‌های کلیدی: چارچوب راهنما، غزلیات عرفانی فارسی، ابزار گفت‌وگوگری، مدل‌های زبانی بزرگ، هوش مصنوعی.

^۱مسئول مکاتبات

یادگاری، امیرمنصور و طایفه‌محمودی، مریم. (۱۴۰۴). ارائه چارچوب تعامل با گفتگوگرهای مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ در تفسیر غزلیات عرفانی فارسی، پژوهش‌های ادب عرفانی، ۱۹(۱): ۶۱-۷۷.

2476-3292 © The Author(s).

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>)

10.22108/jpll.2025.144401.1898

۱- مقدمه

ظهور مدل‌های زبانی بزرگ^۱ و به تبع آن، ابزارهای گفت‌وگوگر^۲ هوش مصنوعی^۳، تحولی شگرف در درک، تفسیر و تولید متون علمی و ادبی ایجاد کرده است. قابلیت‌های این مدل‌ها و ابزارها از جمله ادراک نسبی خواسته^۴ کاربر، پاسخ‌دهی سریع و مناسب، تفسیر، جست‌وجو، بازیابی، تولید، خلاصه‌سازی و برگردان^۵ متون از زبانی به زبان دیگر بسیار چشمگیر است. این توانایی به وضوح در گفت‌وگو^۶ و گفت‌مان^۷ معنادار کاربر با مدل‌های زبانی بزرگ با استفاده از ابزارهای مبتنی بر هوش مصنوعی مشاهده می‌شود (Oruche et al, 2025). با وجود توسعه و پیشرفت‌های بسیار الگوریتم‌ها و ابزارهای مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ در پردازش زبان طبیعی، این ابزارها همچنان نمی‌توانند به تنهایی و بدون هدایت انسان، اشعار عرفانی یا رمزآمیز را به درستی درک و تفسیر کنند. این محدودیت می‌تواند ناشی از عواملی همچون تحریف یا تفسیر متفاوتی از معانی، ضعف در شناخت دقیق سبک‌های ادبی، فقدان پایگاه‌های داده / دانش / هستان‌نگار مناسب حوزه عرفان یا ضعف در الگوریتم‌های استنتاجی در تفسیر و سایر عوامل مرتبط با درک و پردازش معانی باشد. هدف این پژوهش، توسعه و ارائه چارچوبی نظام‌مند برای تعامل با این گونه سامانه‌ها است. این چارچوب با بهره‌گیری از هدایت هدفمند انسانی به دنبال کمک به جویندگان معنا و معرفت برای شناخت زوایای پنهان غزلیات عرفانی فارسی است.

از آنجاکه برخی از غزلیات عرفانی فارسی از یک سو مبتنی بر زبان رمز و اشاره سروده شده‌اند و از سوی دیگر، پایبند به قواعد دستوری و صنایع ادبی زبان فارسی هستند، از این رو با بهره‌گیری و ارتقا قابلیت‌های مدل‌های زبانی بزرگ و تعامل هدفمند با آن‌ها، پژوهش‌های ارزنده‌ای از منظرهای گوناگون برای دستیابی به عمق معنایی این غزل‌ها انجام یافته است. برخی از زمینه‌های مهم پژوهشی در این حوزه عبارت‌اند از:

≠ توسعه و تفسیر خواسته / مهندسی خواسته با استفاده از پردازش زبان طبیعی و مدل‌های زبانی بزرگ (Zhong et al., 2025; Xu et al., 2022)

≠ غنی‌سازی منابع دانشی برای گفت‌وگوگری در دامنه موضوعی خاص (Sueyoshi et al., 2025)؛

● تسریع و تدقیق در جست‌وجوی مطالب، بازیابی، تولید و خلاصه‌سازی متون مبتنی بر روش‌هایی مانند تنظیم دقیق^۸ (Mansurova et al., 2023; Dhannaseth et al., 2025; Wang et al., 2023; Min et al., 2023)؛ تولید تقویت‌شده با بازیابی^۹ (Omran et al., 2024; Zhao et al., 2024)؛ مدل‌های بازیابی اطلاعات^{۱۰} (Zhu et al., 2023) و یا مدل‌های ترکیبی (Omran et al., 2024; Dos et al., 2024).

برای اجتناب از دستیابی به نتایجی کلیشه‌ای با عمق معنایی محدود و کلی، ضروری است که تعامل کاربر با گفت‌وگوگرهای مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ، در مسیر درستی هدایت شوند تا این سامانه‌ها، با عنایت به محدودیت‌های

^۱. Large Language Models (LLMs)

^۲. Chatbots

^۳. Artificial Intelligence

^۴. Prompt

^۵. Translate

^۶. Dialogue

^۷. Discourse

^۸. Fine-Tuning

^۹. Retrieval-Augmented Generation (RAG)

^{۱۰}. Information Retrieval

منابع دانشی و پردازشی، تا حد امکان قادر به رمزپایی و رمزگشایی از اسرار و معانی نهفته در متن غزلیات عرفانی فارسی شوند. این مقاله به ارائه چارچوبی راهنما برای تعامل با ابزارهای گفت‌وگوگر هوشمند مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ می‌پردازد تا امکان دستیابی به معانی معتبر از غزلیات عرفانی فارسی را برای جوینده علاقه‌مند و خواهان درک عمیق‌تر از معانی این حوزه فراهم سازد. بدین منظور، با ارائه نمونه‌هایی از اشعار عرفانی و شبیه‌سازی سناریوی گفت‌وگوگری با سه ابزار توانمند مطرح در این حوزه، یعنی ChatGPT-4o، DeepSeek-R1 و Grok-3، چارچوب پیشنهادی، آزمون و اعتبارسنجی می‌شود.

۲- طرح کلی مسأله

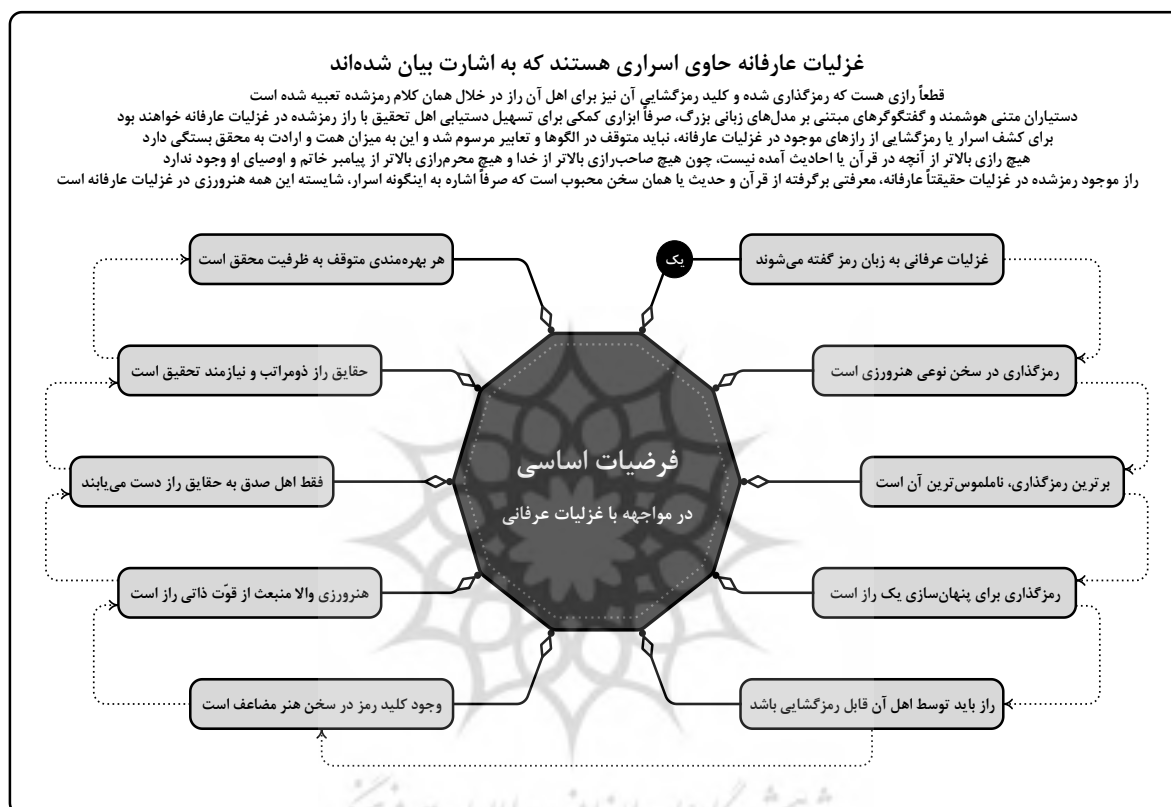
سخن می‌تواند صریح یا ضمنی باشد. در سخن صریح به زبان عبارت سخن گفته می‌شود و منظور گوینده به‌روشنی و بی‌هیچ پیچیدگی بیان می‌شود؛ به‌طوری‌که برای هر شنونده‌ای قابل درک است. اما در سخن ضمنی، به زبان اشارت سخن گفته می‌شود؛ به‌نحوی‌که هر شنونده‌ای متوجه منظور گوینده نشود و فقط برای اهل آن قابل دریافت باشد (ابراهیمی دینانی، ۱۳۹۹؛ میرباقری فرد و محمدی، ۱۳۹۵).

به اشاره یا ضمنی سخن گفتن، البته قوت و ضعف دارد و قوی‌ترین نوع آن، زمانی است که ظاهر کلام صریح به نظر می‌رسد و شنونده عادی گمان می‌کند که منظور گوینده را دریافته است، درنتیجه از تفحص در معنی اصلی و پنهان‌شده در ظاهر سخن منصرف شود. این نوع از ضمنی سخن گفتن، تبخّر و هنرمندی اعجاز‌گونه‌ای را می‌طلبد که از عهده هر گوینده‌ای برنمی‌آید و البته، هر مطلبی نیز سزاوار چنین هزینه کرد سنگینی نیست (آقاحسینی و زراعتی، ۱۳۹۰).

زبان اشارت، زبان رمز است و نتیجه آن، سخن رمزشده و نیازمند رمزگشایی است و زمانی کاربرد دارد که سخن حامل رازی باشد که باید پنهان بماند. رمزگشایی فقط با در اختیار داشتن کلید رمز امکان‌پذیر است و کلید رمز یا باید از قبل و یا همراه با سخن رمزشده، میان گوینده و شنونده سخن مبادله شده باشد (اسکندری و همکاران، ۱۳۹۸). اگر گوینده و شنونده از نظر مکانی یا زمانی به یکدیگر دسترسی نداشته باشند، آنگاه مطمئن‌ترین روش، تبادل کلید به‌همراه همان سخن رمزشده است. این بدان معناست که بخش رمزنشده‌ای (چه از نظر ساختار و چه از نظر واژگان) در سخن رمزشده وجود دارد که با یافتن و مبنا قرار دادن آن به‌عنوان یک سرخ، می‌توان گره از کل سخن باز کرد. افزون‌بر دو زبان عبارت و اشارت، زبان دیگری نیز وجود دارد که از آن به زبان ارادت یاد می‌شود (جوادی‌آملی، ۱۴۰۱). اگر زبان عبارت برای درک همگان است و زبان اشارت برای درک خواص و محرمان، زبان ارادت برای عاشقان و محبان است. این زبان در مقام محبت کاربرد دارد؛ جایی که محبوب بی‌هیچ کلامی از محب می‌خواهد که خواسته‌اش را دریابد و برآورده سازد. چنین زبانی محبان را قادر می‌سازد تا به هنرمندانه‌ترین شکل ممکن، خواسته‌های محبوب را به زبان اشارت برای دیگر محرمان مقام محبت بیان کنند. بنابراین، رازی که اهل اشارت به زبان رمز بیان می‌کنند، در اصل از کلام اهل ارادت سرچشمه می‌گیرد.

در غزلیات عارفانه شاعران برجسته فارسی‌زبان، نمونه‌هایی بی‌نظیر از اشارات هنرمندانه دیده می‌شود. شکل (۱) براساس مفاهیم پیشین، فرضیاتی را که برای تفسیر ابیات یک غزل عرفانی فارسی نیاز است مبنا قرار گیرند، در یک

ترتیب تقریباً استنتاجی فهرست می‌کند. این فرضیات برای تفسیر یک بیت از غزل عرفانی براساس ساختار و بافتار (سیاق گفتار) در همان بیت یا غزل است و تفسیر مدّ نظر در این مقاله برخلاف روش‌های رایج، از اتکا و اکتفا به تعبیرات و تناظرات متداول در کشف معانی پرهیز دارد، بلکه ضمن توجه به آن‌ها، می‌کوشد تا با روشی استدلالی، سرنخ رمزگشایی از کلام را در خود بیت بیابد و سپس منطق حاکم بر کلام را کشف کند. آنچه در شکل (۱) آمده است، فرضیات مربوط به اتخاذ روش تفسیری مذکور است (پورنامداریان و همکاران، ۱۳۹۷).

شکل ۱. فرضیات تفسیر ابیات غزلیات عرفانی فارسی براساس ساختار و بافتار درونی کلام

دستیابی به حقیقت، افزون بر باور و اراده، به ابزار و اقدام نیز نیازمند است. یکی از ابزارهای نوپدید، ابزارهای گفت‌وگوگری مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ هستند که با یادگیری عمیق از گستره وسیع متون عمومی و تخصصی، در قامت دستیاری توانمند و هوشمند، می‌توانند به تسهیل و تسریع مطالعات کمک کنند و در صورت استفاده هدفمند و فرماندهی مناسب، دقت و جامعیت تحقیقات انسانی را به شکل چشمگیری ارتقا بخشند.

ابزارهای پرسش و پاسخ هوشمند، به دلیل وابستگی به یافته‌ها و دانش‌های مدوّن بشری، درست و نادرست یافته‌های گذشته بشری را به ارث می‌برند. بنابراین، در گام نخست نباید انتظار داشت که خروجی‌های آن‌ها فراتر از دانسته‌های پیشین باشد. با این حال، در صورت استفاده از یک فرایند هدف‌دار و روش‌مند تحلیلی و استنتاجی (همراه با ارزیابی و درستی‌سنجی مستمر و مرحله‌به‌مرحله خروجی‌ها و استنباط‌های خود از آن‌ها) و با هدایت ابزار از طریق ورودی‌های تکمیلی و ترغیب آن به بررسی سناریوهای احتمالی، می‌توان به تدریج به نتایجی نزدیک به صحت دست یافت.

بنابراین، صرف پرسش و دریافت پاسخ، حقیقت مطلب را آشکار نمی‌کند و نتیجه‌ای قابل اتکا از نقطه نظر پژوهشی به دست نمی‌دهد. از این رو، ضروری است که پژوهشگر برای دریافت پاسخی مؤثر از ابزارهای مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ، هم‌زمان با پرسشگری منطقی، تحلیل نیز انجام دهد؛ به‌ویژه اگر موضوع تحقیق، یافتن معانی و معارف غزلیات فاخر عرفانی فارسی باشد که عمدتاً بر زبان رمز و اشاره استوارند (سیاه‌کوهیان و همکاران، ۱۴۰۲). برای موفقیت در استفاده بهینه و مؤثر از ابزارهای گفت‌وگوگر مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ در دریافت معانی غزلیات عارفانه فارسی، چارچوب راهنمایی در این مقاله مدون شده است.

چارچوب راهنمای مذکور با هدف رهایی علاقه‌مندان به کشف معانی و فهم حقایق از تفسیرهای رایج کلیشه‌ای و بی‌توجه به ساختار و بافتار درونی ابیات عرفانی مندرج در غزلیات فاخر فارسی و سایر سبک‌های ادبی رمزآمیز، راه رسیدن به معنای درست را در استفاده از ابزارهای گفت‌وگوگر هوشمند مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ، روش‌مند و هموار می‌سازد.

۳- چارچوب پیشنهادی و اعتبارسنجی آن

۱-۳. اصول، الزامات و رویکردهای حاکم بر چارچوب

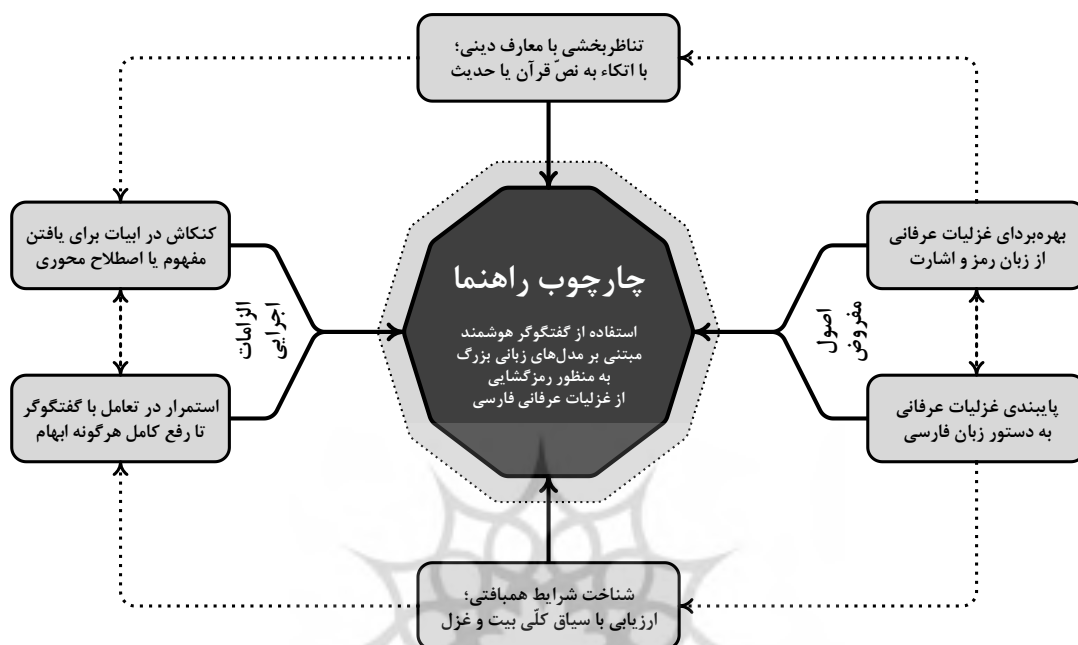
برای دریافت معانی اشعار عرفانی فارسی، این دو اصل را باید مدنظر داشت: ۱. زبان ادبیات عرفانی، زبان رمز و اشاره است و ۲. این زبان به قواعد دستوری و صنایع ادبی زبان فارسی کاملاً پایبند است. بی‌توجهی به این دو اصل، مجموعه‌ای از تعبیرات کلیشه‌ای را به دنبال دارد که حداقل پیامد آن، محرومیت از حقایق لطیف و دقایق ظریفی است که در بیت به بیت این اشعار نهفته‌اند. در استفاده از ابزارهای گفت‌وگوگر مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ نیز رعایت دو اصل ضرورت دارد و شایسته است که گفت‌وگو با این ابزارها با هدف کشف رموز و اشارات نهفته در هر بیت باشد و فرایند این کشف با تحلیل قواعد دستوری و صنایع ادبی به کاررفته در بیت مدنظر آغاز و پیگیری شود.

در جریان گفت‌وگو با ابزارهای گفت‌وگوگر مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ، رعایت دو الزام ضروری است: ۱. هر پاسخ گفت‌وگوگر هوشمند به پرسش انجام‌شده، به دقت بررسی شود و تا همه ابهامات احتمالی موجود در پاسخ دریافتی برطرف نشده، بحث جدید دیگری گشوده نشود و ۲. پرسش‌های بعدی با استناد به قواعد و صنایع شناسایی شده، به تفحص مفاهیم یا اصطلاحات محوری بپردازند؛ زیرا با مبنا قرار دادن مفاهیم و اصطلاحات محوری، جایگاه و نقش هریک از دیگر مفاهیم و اصطلاحات را مشخص ساخته و مسیر رسیدن به معنای صحیح را هموارتر می‌سازد.

شایان توجه است که ۱. اشعار عرفانی فارسی، عموماً بر پایه علوم عرفان اسلامی و معارف پیامبر عظیم‌الشأن اسلام و اهل بیت مطهر ایشان^(ص) سروده شده‌اند. بسیاری از ابیات، اشاره به احادیث وارده از سوی این بزرگواران دارند. بنابراین، پرسش‌گری درخصوص انطباق احتمالی بیت مدنظر با حدیثی خاص یا درخواست یافتن حدیث احتمالی منطبق با بیت، در مراحل پایانی پرسشگری از یک گفت‌وگوگر مبتنی بر مدل زبانی بزرگ، بسیار مفید و کارگشاست. ۲. تحلیل همبافت هر شعر یا غزل عارفانه و درک جایگاه هر بیت در ساختار شعر یا غزل، می‌تواند در یافتن معنی صحیح مؤثر باشد. این تلاش، به‌ویژه در تناظر بخشی‌های ممکن با ابیات دیگر اشعار از همان شاعر یا شاعران دیگر، اثربخشی بیشتری خواهد داشت.

شکل (۲)، شمایی کلی از سرفصل‌های اصلی، اصول، الزامات و رویکردهای حاکم بر توسعه و به کارگیری چارچوب راهنمای تعامل با گفت‌وگوگرهای هوشمند مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ را به نمایش می‌گذارد. شایان ذکر است که

گفت‌وگوگرهایی با قابلیت استدلال و برخوردار از مدل‌های استدلالی بزرگ^۱، نتایج دقیق‌تری ارائه می‌دهند. به عبارت دیگر، سرعت همگرایی پاسخ‌های آنها به صحیح‌ترین پاسخ، بیشتر خواهد بود. از این رو، در استفاده از این گفت‌وگوگرها، فعال‌سازی قابلیت‌های استدلال و جست‌وجوی هم‌زمان نیز توصیه می‌شود.

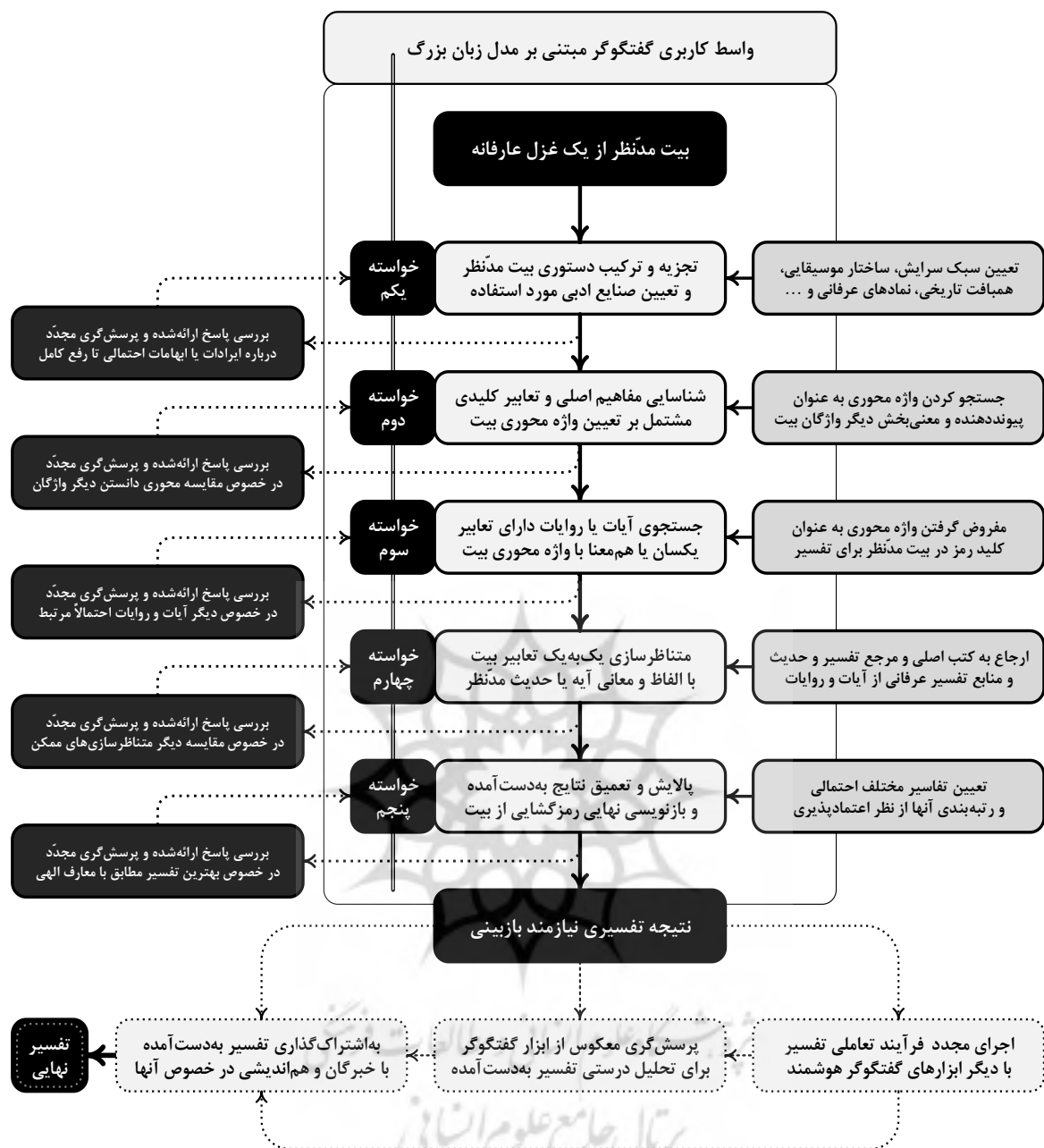

شکل ۲. اصول و الزامات حاکم بر توسعه و به کارگیری چارچوب راهنمای تعامل تفسیری با گفت‌وگوگرهای هوشمند برای تفسیر ابیات غزلیات عرفانی فارسی

۲-۳. فرایند کلی و ملاحظات کاربردی به کارگیری چارچوب

با عنایت به چالش‌ها و محدودیت‌های مدل‌های زبانی بزرگ در درک و تفسیر غزلیات عرفانی که در مقدمه بحث شد و همچنین اصول و الزامات ضروری برای تعامل با گفت‌وگوگرهای هوشمند که در بخش ۱-۳ به تفصیل توضیح داده شد، در این بخش چارچوبی نظام‌مند برای هدایت گفت‌وگوگری میان کاربر و این ابزارها ارائه می‌شود. شکل (۳)، فرایند تعامل مرحله‌به‌مرحله با یک ابزار گفت‌وگوگر هوشمند مبتنی بر مدل زبانی - استدلالی بزرگ را همراه با ملاحظات کاربردی مربوط نمایش می‌دهد.

^۱. Large Reasoning Model (LRMs)

شکل ۳. چارچوب پیشنهادی تعامل مرحله‌به‌مرحله با دستیار هوشمند مبتنی بر مدل زبانی بزرگ برای تفسیر ابیات غزلیات عرفانی فارسی

چنان‌که در شکل (۳) ملاحظه می‌شود، چارچوب پیشنهادی از دو بخش اصلی تشکیل شده است؛ بخش اول دربرگیرنده فرایند تعامل مرحله‌به‌مرحله با یک ابزار گفت‌وگوگر انتخابی است که برای تفسیر بیتی از یک غزل عارفانه استفاده می‌شود؛ حال آنکه، بخش دوم نشان‌دهنده فرایند ارزیابی و اعتبارسنجی نتیجه تفسیری است که از بخش اول به دست آمده است.

همان‌طور که در شکل (۳) مشخص است، ابتدا لازم است که از طریق رابط کاربری گفت‌وگوگر انتخابی و با ورود خواسته کاربر، بیت مدنظر از یک غزل عارفانه به محک تفسیر گذاشته شود. بدین‌منظور، در گام نخست، تجزیه و

ترکیب دستوری بیت انجام و صنعت ادبی آن (مبتنی بر سبک سرایش، ساختار موسیقایی، همبافت تاریخی، نمادهای عرفانی و...) استخراج می‌شود، سپس برای بررسی در اختیار کاربر قرار گیرد. واضح است که در صورت مشاهده ایراد یا ابهام، پرسش‌گری مجدد تا رفع کامل آن ادامه می‌یابد.

در گام بعد، واژه محوری بیت، به عنوان پیونددهنده و معنی‌بخش سایر واژگان، شناسایی و تعیین می‌شود و پرسش‌گری کاربر تا دستیابی به نتیجه مطلوب تکرار می‌شود. گام بعدی به مفروض گرفتن واژه محوری به عنوان کلید رمز اختصاص دارد. در این مرحله باید آیات و روایات دارای تعبیر یکسان یا هم‌معنا با آن جست‌وجو شوند. همانند گام‌های پیشین، پاسخ به دست آمده توسط کاربر بررسی و پرسش‌گری تا حصول نتیجه مطلوب تداوم می‌یابد. سپس، در گام بعد لازم است با ارجاع به کتب اصلی و منابع تفسیر و حدیث، همچنین منابع تفسیر عرفانی از آیات و روایات، خواسته‌هایی برای متناظر سازی یک‌به‌یک تعبیر بیت با الفاظ و معانی آیه یا حدیث مدنظر تا حصول نتیجه دلخواه کاربر مطرح شود. گام پایانی این بخش، به پالایش و تعمیق نتایج و بازنویسی نهایی رمزگشایی اختصاص دارد که با تعیین تفاسیر مختلف احتمالی و رتبه‌بندی آن‌ها از نظر اعتمادپذیری محقق می‌شود. مشابه گام‌های پیشین، پرسش‌گری تا دستیابی به بهترین تفسیر مطابق با معارف الهی تکرار می‌شود. بدین ترتیب، گام‌های مرتبط با بخش اول چارچوب پیشنهادی پایان می‌یابد. در بخش دوم چارچوب، نیاز به ارزیابی و اعتبارسنجی نتیجه تفسیری حاصل، از طریق بازبینی است که از یکی از روش‌های زیر یا ترکیبی از آن‌ها امکان‌پذیر است:

- اجرای مجدد فرایند تعاملی تفسیر با به کارگیری سایر ابزارهای گفت‌وگوگر هوشمند؛
- پرسش‌گری معکوس از ابزار گفت‌وگوگر برای تحلیل درستی تفسیر به دست آمده؛
- به اشتراک گذاری تفسیر به دست آمده با خبرگان و هم‌اندیشی در خصوص آن‌ها.

پس از ارزیابی و اعتبارسنجی به یکی از روش‌های مذکور، تفسیر نهایی در اختیار کاربر قرار می‌گیرد. لازم به ذکر است که برای اعتبارسنجی با هریک از این روش‌ها، می‌توان از شاخص‌های مناسبی به صورت مستقل یا ترکیبی بهره برد. برای مثال، می‌توان به دقت اصطلاح‌شناسی، میزان تطابق با تفاسیر معتبر و انسجام معنایی، صحت نتایج مورد تأیید خبرگان، میزان تطابق با نتایج معتبر حاصل از گفت‌وگوگری با سایر ابزارهای گفت‌وگو و... اشاره کرد.

۳-۳. نمونه‌ای از به کارگیری چارچوب پیشنهادی در سه گفت‌وگوگر پر کاربرد مبتنی بر مدل زبانی بزرگ

در ادامه، نتیجه تعامل با دو گفت‌وگوگر پر کاربرد مبتنی بر مدل زبانی بزرگ ChatGPT-4o و DeepSeek-R1 برای تفسیر بیتی از حافظ ارائه شده است. در این تعامل، قابلیت‌های استدلال و جست‌وجوی هم‌زمان آن‌ها فعال بوده است. البته، گاهی بهتر است که قابلیت جست‌وجوی گفت‌وگوگر غیر فعال شود؛ زیرا وجود وب‌گاه‌های متعدد و نامعتبر در زمینه تعبیر و تفسیر غزلیات حافظ، ممکن است انحراف و واگرایی گفت‌وگوگر از مسیر درست رمزگشایی بیت را افزایش دهد. تعامل با هر دو گفت‌وگوگر، با توجه به پاسخ‌های دریافتی از آن‌ها انجام شده است و با وجود اینکه به طور کلی و به علت پیروی از مراحل چارچوب پیشنهادی در مقاله، شباهت‌هایی دارند، اما یکسان نیستند. هر دو گفت‌وگوگر در طی گفت‌وگو، تمایل به اتکا و

اکتفاء به تعابیر کلیشه‌ای رایج را از خود بروز دادند که در فرایند تعامل تلاش شد تا از این حالت خارج شوند. آنچه در جداول (۱) و (۲) آمده، صرفاً توصیف و شرح ماقوع است و هدف، تطبیق و مقایسه پاسخ‌ها از نظر قوت و ضعف گفت‌وگوگرها در پاسخ‌دهی نیست. اساساً هدف از این مقاله، مقایسه عملکرد گفت‌وگوگرها و ترجیح یکی بر دیگری نیست؛ زیرا یکی از رویکردهای اصلی چارچوب پیشنهادی در مقاله، استفاده موازی از چند گفت‌وگوگر مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ برای دستیابی به بهترین و مطمئن‌ترین تفسیر است. علت اتخاذ این رویکرد، همان‌طور که پیش‌تر نیز تأکید شد، کمک گرفتن از گفت‌وگوگرهای هوشمند برای امر پژوهش و کشف اسرار پنهان در متن غزلیات عرفانی فارسی در راستای ارتقای شناخت پژوهشگر نسبت به حقایق است. نویسندگان عمیقاً معتقدند که بدون داشتن چنین نیتی، امید چندانی به رمزگشایی از ابیات و رخ‌نمایی رازهای نهفته در آن‌ها نمی‌توان داشت. به دلیل طولانی‌بودن پاسخ‌های ارائه‌شده توسط ChatGPT-4o، گزیده‌ای از آن‌ها در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱. گفت‌وگوی میان کاربر با ChatGPT-4o در خصوص تفسیر یک بیت از غزل حافظ شیرازی^(۵)

خواسته کاربر	بخش‌هایی از پاسخ گفت‌وگوگر ChatGPT-4o	خواسته متناظر در شکل ۳
صنایع ادبی به کارگرفته‌شده در بیت «شراب بیغش و ساقی خوش دو دام رهند / که زیرکان جهان از کمندشان نرهند» را تعیین نماید.	۱. استعاره: «شراب» استعاره از سرمست‌کننده جمال و طرب عشق. ۲. کنایه: در بند دوم «که زیرکان جهان از کمندشان نرهند» اشاره کنایی بر قدرت جادویی و فریبنده عشق و زیبایی است. ۳. جناس و بازی با کلمات: استفاده از «دام» در عبارت «دو دام رهند» و سپس «کمند» در مصرع دوم، نوعی بازی زبانی است. ۴. مجاز: عناصر میخانه‌ای همچون «شراب»، «ساقی» و «دام» در این بیت، به صورت مجازی برای توصیف حال‌وهوای عاشقانه و گیرایی وسوسه‌های عشق.	یکم
ممکن است که زیرکان، به‌اختیار خود را در چنین دامی می‌اندازند. آیا این می‌تواند تعبیر قابل قبولی باشد؟	حافظ اغلب با دوگانگی و ابهام در معانی بازی می‌کند؛ بنابراین، می‌توان گفت زیرکان، به‌رغم هوشیاری‌شان، به آگاهی و با اختیار خود به دام جذابیت‌های الهی و عرفانی می‌افتند، نه تنها به دلیل ناچاری.	
بنابراین، شراب و ساقی دو مؤلفه مکمل و ارزشمندند که زیرکان از آنها چشم‌پوشی نمی‌کنند. بررسی کنید که واژه محوری که پیونددهنده و معنی‌بخش دیگر واژگان در بیت است، کدام است؟	واژه «دام» (که در مصرع اول به صورت «دو دام رهند» و در مصرع دوم با «کمندشان» تکرار می‌شود) واژه محوری است.	
اما به نظر من واژه «دو» را باید به عنوان واژه محوری در نظر گرفت. آیا این منطقی تر نیست؟	واژه «دو» نشان‌دهنده تقسیم‌بندی یا جفت‌بودن مؤلفه‌هاست؛ یعنی شراب و ساقی دو عنصر تکمیلی هستند. «دو» صرفاً تعداد را مشخص می‌کند؛ درحالی‌که «دام» حامل مفهوم اصلی است؛ به این معنا که این دو مؤلفه به عنوان دام یا تله‌ای عمل می‌کنند که حتی زیرکان را به چنگ می‌کشند. بنابراین، از دیدگاه معناشناسی، انتخاب «دام» به عنوان واژه محوری منطقی‌تر است.	دوم
آیا دام زیرکان را به کمند می‌کشد یا ویژگی دو عنصر مکمل شراب و ساقی است که همانند یک دام عمل می‌نماید؟	به نظر می‌رسد که ویژگی ذاتی شراب ناب و ساقی خوش، همانند یک دام عمل می‌کند؛ یعنی ترکیب این دو عنصر مکمل به گونه‌ای است که جاذبه‌ای ماندگار و فریبنده دارند و حتی زیرکان نیز نمی‌توانند در برابر آن مقاومت کنند.	
آیا بهتر نیست که «دو» را به عنوان واژه کلیدی در نظر بگیریم چون اگر هر دو عنصر نباشند، عملاً دامی در کار نخواهد بود؟ البته باید توجه داشت که ساقی بی‌شراب، معنی پیدا	کاملاً منطقی است. «دو» نقش کلیدی در نشان‌دادن این اتحاد و همبستگی دارد که در نتیجه، موجب می‌شود این ترکیب همانند یک دام عمل کند و حتی زیرکان را به خود جلب کند.	

	نمی‌کند و شراب بی‌ساقی قابل دریافت نیست. اما شراب و ساقی در این شعر، هر دو دارای صفات مشخصی هستند که آنها را خاص می‌نماید و منظور هر نوعی از شراب یا هر نوعی از ساقی نیست. آیا می‌توانید در این باره تحلیلی ارائه دهید؟ البته دوباره به این تعبیر بازگشتید که زیرکان نمی‌توانند از آن دو چشم ببوشند، درحالی که زیرکی با ناتوانی سازگار نیست. آیا این تعبیر صحیح‌تری نیست؟	
سوم	در متون دینی، دوگانگی‌هایی وجود دارد که نشان می‌دهد تنها با ترکیب مؤلفه‌های مکمل، کمال حاصل می‌شود. برای مثال، ایمان همراه با عمل صالح است. در روایات پیامبر (ص) و امامان شیعه، پیوند میان قرآن و سنت (یا اهل بیت) به مثابه دو رکن بنیادین دین تأکید شده است؛ زیرا هریک بدون دیگری ناتمام و ناقص است.	آیا در آیات قرآن یا احادیث پیامبر اسلام و امامان شیعه، چنین دوگانه‌ای مورد اشاره قرار گرفته که پایبندی به آن توصیه شده باشد؟
چهارم	بله، حدیث ثقلین نمونه مشهوری است که در آن پیامبر می‌فرمایند: «من دو چیز از خود باقی می‌گذارم: قرآن و اهل بیت من؛ پس به آنها پایبند باشید.» این حدیث در منابع شیعی به طور گسترده تکرار شده و تأکید بر پیوندی عمیق و لازم بین قرآن و اهل بیت دارد؛ همان‌طور که در بیت حافظ، شراب ناب و ساقی خوش به عنوان دو مؤلفه مکمل مطرح شده‌اند. در این دیدگاه، زیرکان با آگاهی از ارزش هر دو عنصر، به آن‌ها پایبند می‌شوند. بله، دقیقاً. تمسک به قرآن و عترت همان پایبندی آگاهانه است. یعنی این تمسک، انتخابی آزادانه و با شناخت عمیق ارزش این میراث‌هاست، همان‌گونه که در بیت حافظ به پیوند دو مؤلفه مکمل (شراب ناب و ساقی خوش) اشاره شده که تنها با وجود آن‌ها می‌توان به کمال دست یافت. وجه تشبیه قرآن با شراب بیغش در این است که هر دو، از ذاتِ خالص، ناب و مملو از معانی عمیق و الهی برخوردارند. این برداشت دقیق‌تر است. قرآن همچنان به عنوان منبعی موجود و ملموس از معارف الهی باقی است و نقش ساقی خوش در اینجا باید به گونه‌ای پایدار ادامه یابد. از آنجا که پیامبر پس از رحلت حضور فیزیکی خود را از پیروان سلب کرده، سلسله اوصیای ایشان که از نسل اهل بیت می‌آید، به عنوان ساقی خوش قرآن، وظیفه انتقال و تبیین معارف الهی را بر عهده دارند.	ایمان و عمل صالح، گاه در تکمیل یکدیگر موفق نیستند و می‌توان مؤمن بود، ولی به همان اندازه صالح نبود. بنابراین، تناظر محکمی نیست. اما تناظر میان قرآن با شراب بیغش و اهل بیت با ساقی خوش، تناظر دقیقی است؛ زیرا هر دو همان صفات اشاره‌شده شعر را در بالاترین سطح ممکن دارند. حدیث ثقلین، آن‌گونه که در منابع شیعی نقل می‌شود، تمسک به این دو میراث گرانقدر (یعنی قرآن و عترت) را توصیه می‌کند. آیا تمسک، همان پایبندی آگاهانه نیست؟ اگر قرآن را معادل با شراب بیغش فرض کنیم، ساقی خوش بودن اوصیای رسول برای آن شراب بیغش، قابل درک است؛ زیرا هیچ‌کسی کامل‌تر از ایشان معارف قرآن را درک نمی‌کند تا به دیگران منتقل کند. وجه تشابه قرآن با شراب چیست؟ قرآن موجود و ملموس است، اما اگر ساقی را فقط رسول در نظر بگیریم، ایرادی که می‌تواند مطرح شود، عدم حضور ملموس رسول در میان پیروان پس از رحلت ایشان خواهد بود. ساقی نیز همواره باید موجود باشد و از این رو، سلسله اوصیای رسول تا انتهای کار انسان‌ها روی زمین، به عنوان ساقی خوش برای شراب بیغش قرآن مورد نیاز خواهد بود که همان امامان از نسل علی هستند. آیا این معنی صحیح‌تر و دقیق‌تر نیست؟
پنجم	بهترین تفسیر آن همان تطبیق حدیث ثقلین است: ✧ شراب بیغش: همانند قرآن، شراب بیغش نماد منبع معرفت الهی است؛ شرابی که از هرگونه آلاش پاک و خالص است. ✧ ساقی خوش: همانند عترت پیامبر، ساقی خوش نشان‌دهنده آن موجودی است که معارف قرآن را به بهترین و دلنشین‌ترین شکل به انسان‌ها عرضه می‌کند.	آیا معنای دیگری برای این بیت قابل تصور است و اگر نیست، لطفاً تطبیق یک‌به‌یک میان واژگان این بیت و حدیث ثقلین به نقل از منابع شیعی انجام دهید.

جدول ۲. گفت‌وگوی میان کاربر با DeepSeek-R1 درخصوص تفسیر یک بیت از غزل حافظ شیرازی^(ده)

خواسته کاربر	بخش‌هایی از پاسخ گفت‌وگوگر DeepSeek-R1	خواسته متناظر در شکل ۳
در بیت «شراب بیغش و ساقی خوش دو دام رهند / که زیر کان جهان از کمندشان نرهند» چه صنایع ادبی به کار رفته است؟	۱. تشبیه: شراب بیغش و ساقی خوش به عنوان دو دام تشبیه شده‌اند که زیر کان جهان را در دام خود می‌اندازند. ۲. استعاره: «دام» و «کمند» به عنوان استعاره‌هایی برای جذابیت و فریبندگی شراب و ساقی به کار رفته‌اند که افراد را در دام خود بیندازند. ۳. تضاد: بین «رهند» و «نرهند» تضاد وجود دارد. به این معنا که شراب و ساقی می‌توانند افراد را رها کنند (رهند)؛ اما زیر کان جهان نمی‌توانند از دام آنها بگریزند (نرهند). ۴. ایجاز: در این بیت با استفاده از کلمات کم، معانی عمیق و گسترده‌ای بیان شده است. ۵. کنایه: «زیر کان جهان از کمندشان نرهند» کنایه از این است که حتی افراد باهوش و زیرک نیز نمی‌توانند از جذابیت و فریبندگی شراب و ساقی بگریزند.	یکم
درخصوص صنعت تضاد ظاهراً اشتباه کردید؛ «دو دام رهند» یعنی دو دام راه هستند.	کاملاً درست می‌گویید و من در توضیح صنعت «تضاد» اشتباه کردم. در بیت مذکور، عبارت «دو دام رهند» به معنای «دو دام راه هستند» است، نه اینکه «رهند» به معنای رها کردن باشد. بنابراین، در اینجا «تضادی» وجود ندارد، بلکه بیشتر از «تشبیه» و «استعاره» استفاده شده است.	
عبارت محوری و کلمه کلیدی در این بیت کدام‌اند؟	عبارت محوری: «دو دام رهند»؛ زیرا مفهوم اصلی بیت حول این عبارت می‌چرخد. شراب بیغش و ساقی خوش به عنوان دو دام توصیف می‌شوند و زیر کان جهان نمی‌توانند از کمند (دام) آنها بگریزند. این عبارت کلیدی، نقش اصلی را در انتقال معنای بیت ایفا می‌کند. کلمه کلیدی: «کمند»؛ زیرا مفهوم دام و فریبندگی را به خوبی منتقل می‌کند.	
کلمه محوری کدام است؟	در بیت مذکور، کلمه محوری عبارت است از: «دام»؛ زیرا مفهوم اصلی بیت حول این کلمه می‌چرخد. شراب بیغش و ساقی خوش به عنوان «دو دام» توصیف می‌شوند. کلمه «دام» به طور مستقیم به مفهوم فریبندگی و جذابیت شراب و ساقی اشاره دارد و نقش کلیدی در انتقال معنای بیت ایفا می‌کند. همچنین، کلمه «کمند» نیز به عنوان کلمه کلیدی مکمل عمل می‌کند، اما «دام» به عنوان کلمه محوری اصلی در نظر گرفته می‌شود؛ زیرا هسته معنایی بیت را تشکیل می‌دهد.	دوم
آیا تأکید بر «دو» علت خاصی دارد و می‌توان گفت که «دو» سرنخ اصلی برای رسیدن به معنای درست بیت است؟	«دو» در بیت مذکور، سرنخ اصلی برای رسیدن به معنای درست بیت است: ۱. تعداد مشخص و تأکید بر دوگانگی؛ ۲. سرنخ برای درک معنای بیت؛ ۳. تقویت مفهوم دام و کمند. «دو» سرنخ اصلی برای رسیدن به معنای درست بیت است. این کلمه به خواننده کمک می‌کند تا متوجه شود که شاعر قصد دارد دو عنصر اصلی (شراب و ساقی) را به عنوان دام معرفی کند و این دوگانگی در انتقال مفهوم بیت نقش اساسی دارد.	
باتوجه به مصرع دوم، آیا بهتر نیست که به جای تعبیر فریبندگی برای دام، دام را استعاره از پابندی و تعهد بگیریم؟	شما نکته بسیار دقیق و جالبی را مطرح کرده‌اید. باتوجه به مصرع دوم بیت مذکور، می‌توان تفسیر دیگری از مفهوم «دام» ارائه داد که به جای فریبندگی، بر پابندی و تعهد تأکید کند. این تفسیر نشان می‌دهد که شراب و ساقی نه تنها فریبنده نیستند، بلکه چنان جذابیت و معنویت دارند که افراد را به خود پایبند می‌کنند و حتی زیر کان جهان نیز نمی‌توانند از این پیوند رها شوند. این دیدگاه می‌تواند به ویژه در خوانش عرفانی یا اخلاقی از بیت کاربرد داشته باشد.	
آیا بهتر نیست پابندی را یک امر کاملاً درست است. در واقع، «زیرکی» به عنوان یک ویژگی آگاهانه و فعالانه،	کاملاً درست است. در واقع، «زیرکی» به عنوان یک ویژگی آگاهانه و فعالانه،	

خواسته کاربر	بخش‌هایی از پاسخ گفت‌وگوگر DeepSeek-R1	خواسته متناظر در شکل ۳
آگاهانه و اختیاری و فعالانه در نظر بگیرید؟	می‌تواند به این معنا باشد که پابندی و تعهد به شراب و ساقی، نه فقط به دلیل جذابیت آنها، بلکه به دلیل «آگاهی و انتخاب آگاهانه» فرد است.	
آیا کلمه «دو» یادآور حدیثی از پیامبر اسلام (ص) می‌تواند باشد؟	بله، در حدیث ثقلین به دو چیز گران‌بها اشاره شده است: قرآن و عترت، به‌ویژه اگر شراب و ساقی را به عنوان نمادهایی از دو عنصر معنوی یا عرفانی در نظر بگیریم. البته این تفسیر به خوانش عرفانی یا معنوی از بیت وابسته است.	سوم
هریک از شراب بیغش و ساقی خوش، به کدام یک از قرآن و عترت قابل تطبیقند؟	«شراب بیغش» ↔ «قرآن»: به عنوان منبع خالص و بی‌غل و غش معرفت و هدایت الهی. «ساقی خوش» ↔ «عترت»: به عنوان واسطه‌هایی که مردم را به سمت این معرفت هدایت می‌کنند.	چهارم و پنجم

در ادامه، برای سنجش جامعیت چارچوب پیشنهادی و قابلیت رمزگشایی آن برای سایر سبک‌های شعری، ابیاتی از شاعران دیگر مانند خیام، عطار، مولانا و...، توسط گفت‌وگوگرهای گوناگون تفسیر شدند. این کار با هدف آزمودن کارایی مهندسی خواسته براساس چارچوب پیشنهادی انجام گرفت. در این بخش، بیتی از رباعیات خیام که در گفت‌وگوگری با ابزار هوشمند Grok-3 تفسیر شده است، ارائه می‌شود که خلاصه‌ای از آن در جدول (۳) آمده است.

جدول ۳. گفت‌وگوی میان کاربر با Grok-3 در خصوص تفسیر یک بیت از رباعیات خیام

خواسته کاربر	بخش‌هایی از پاسخ گفت‌وگوگر Grok-3	خواسته متناظر در شکل ۳
قصید رمزگشایی از رباعی زیر از خیام را دارم: «من هیچ ندانم که مرا آن که سرشت / از اهل بهشت کرد یا دوزخ زشت // جامی و بُتی و بربطی بر لبِ کشت / این هر سه مرا نقد و تو را نسیه بهشت». به نظر می‌رسد که مصرع سوم «جامی و بُتی و بربطی بر لبِ کشت»، حاوی بیشترین عبارات رمزی باشد و مصرع‌های دیگر، ظاهراً معنای روشنی دارند. لطفاً فقط با تمرکز بر این مصرع، بدون توجه به این که شاعر کیست و تعبیر کلیشه‌ای که از اشعار او وجود دارد، تحلیل کنید که واژه کلیدی و عبارت محوری در این مصرع کدام است؟	برای رمزگشایی از مصرع سوم رباعی مورد نظر، هدف شناسایی واژه کلیدی و عبارت محوری است. مصرع «جامی و بُتی و بربطی بر لبِ کشت» تصویری از لذت‌ها و زیبایی‌های زندگی در یک فضای طبیعی را ترسیم می‌کند. واژه کلیدی: جام؛ زیرا محور معنایی مصرع است و می‌تواند نمادی از تجربه‌ای باشد که دیگر عناصر به آن وابسته‌اند. عبارت محوری: «بر لبِ کشت»؛ زیرا چارچوب و زمینه‌ای را فراهم می‌کند که این لذت‌ها در آن معنا پیدا می‌کنند. این دو عنصر با هم، مفهومی هماهنگ از زندگی در لحظه و بهره‌مندی از زیبایی‌های ساده و ملموس را منتقل می‌کنند.	یکم و دوم
عبارت محوری تعیین می‌کند که دیگر عبارات مصرع، چه جایگاهی از نظر معنایی دارند. به نظر من، سه واژه جام و بت و بربط، هر سه هم‌ارزند و از نظر ساختار جمله بر یکدیگر برتری ندارد، مگر در ترتیب که در آن صورت، گویا مراحل سه‌گانه یک فرایند هستند. این احتمال، با توجه به عبارت «این هر سه» در مصرع چهارم تقویت می‌شود؛ زیرا اگر هر سه نباشند، گویا نقصی در کار خواهد بود. نظر	تعبیر شما کاملاً درست و قابل قبول است. سه واژه جام، بُت، و بربط در این مصرع می‌توانند مراحل سه‌گانه یک فرایند باشند که به ترتیب، لذت، زیبایی، و هنر را در بر می‌گیرند. این فرایند، به ساده‌ترین شکل، معادل با تجربه لذت‌های زندگی در لحظه حال است که شامل لذت جسمانی، عاطفی و هنری می‌شود.	دوم

خواسته متناظر در شکل ۳	بخش‌هایی از پاسخ گفت‌وگوگر Grok-3	خواسته کاربر
	از نگاه مهندسی و با ادبیات سیستمی، مصرع «جامی و بُتی و بریطی بر لب کشت» را می‌توان به‌عنوان یک سیستم هماهنگ دید که در آن جام (ورودی)، بُت (پردازشگر)، و بریط (خروجی) در محیطی طبیعی (بر لب کشت) با هم همکاری می‌کنند تا تجربه‌ای کامل و لذت‌بخش خلق کنند. این تحلیل نشان می‌دهد که شاعر با ظرافت، عناصر یک فرایند را در قالبی هنری و سیستمی به تصویر کشیده است.	شما چیست و اگر مراحل یک فرایند باشند، معادل با کدام فرایند رایج سه مرحله‌ای می‌تواند باشد؟ اگر بخواهیم متناظرسازی را از نگاه مهندسی و با ادبیات سیستمی انجام دهیم، به نظراتان چگونه می‌توانیم تعبیر کنیم؟
	بله، این دیدگاه هم با مفاهیم مهندسی سیستم‌ها سازگار است و هم عمق و خلاقیت ادبی را به‌خوبی نشان می‌دهد.	جام در واقع تأمین‌کننده ورودی است که می‌تواند از جنس دانش یا آگاهی باشد. بت در واقع، موجودیت یا وجودی است که مورد پرستش واقع می‌شود و ذهنیت انسان از یک وجود شایسته پرستش براساس دانش و آگاهی نسبت به آن است. بنابراین، پردازش در واقع از نوع دستیابی به یک دریافت قابل پرستش از دانش و آگاهی اولیه (ورودی) است. بریط که از ابزارهای ابراز هنر است، در واقع به اشتراک گذاشتن دریافت خود با دیگران یا همان خروجی است. آیا این تعابیر درست است؟
	تعبیر شما از «بر لب کشت» به‌عنوان «در کنار کار و تلاش روزانه برای امرار معاش و تداوم حیات» بسیار دقیق و منطقی است و به مصرع عمق بیشتری می‌بخشد. شاعر تأکید دارد که لذت‌های زندگی را در لحظه حال و در متن زحمات روزمره تجربه کنیم، نه اینکه آن‌ها را به آینده‌ای نامعلوم موکول کنیم. من کاملاً با این تعبیر موافقم و فکر می‌کنم نسبت به دیدگاهی که صرفاً بر زیبایی و آرامش مزرعه تمرکز دارد، با واقعیت زندگی و پیام شعر سازگارتر است.	کشت که معنای مزرعه یا زراعت را می‌دهد، در واقع یکی از محل‌های کار و تلاش برای امرار معاش و تداوم حیات است. البته، مزرعه می‌تواند برای رهگذران، یک فضای زیبا و آرام‌بخش تلقی شود، اما برای کشاورزان، محل تلاش و زحمت است. با این وصف، «بر لب کشت»، بیشتر به معنای در کنار کار و تلاش روزانه برای امرار معاش و تداوم حیات باشد. آیا تعبیر بهتری نیست؟
سوم و چهارم	آیه ۷۷ سوره قصص به انجام سه کار معنوی (جست‌وجوی آخرت، نیکی کردن و پرهیز از فساد) در کنار توجه به امور لازم برای امرار معاش اشاره دارد. این آیه با مصرع «جامی و بُتی و بریطی بر لب کشت» تناظر معناداری دارد: «بر لب کشت» با توجه به زندگی مادی، «جام» با جست‌وجوی معنویت، «بُت» با نیکی و احسان، «بریط» با حفظ هماهنگی و دوری از فساد. این ارتباط نشان‌دهنده تعادل زیبایی است که هم در قرآن کریم و هم در این مصرع شاعرانه به تصویر کشیده شده است.	سه گانه جام و بت و بریط، بیش از آنکه مادی باشند، نمادهایی برای امور معنوی هستند یا اقداماتی هستند که معنایی برتر را جست‌وجو می‌کنند. بنابراین، رمزگونه می‌باشند. با توجه به تعبیری که از عبارت «بر لب کشت» به دست آوردیم، آیا آیه‌ای از قرآن کریم وجود دارد که به انجام سه کار در کنار امور لازم برای امرار معاش و تداوم حیات دنیوی لازمند، اشاره کند و بتوان تناظری میان واژگان و عبارت مصرع مورد بحث و اجزای آن آیه برقرار کرد؟
چهارم	آیات ۲۰۰ و ۲۰۱ سوره آل‌عمران به زیبایی سه کار معنوی مرتبط و مکمل را در کنار امور مربوط به امرار	به نظرم تناظر چندان قابل‌اتکایی نیست؛ آیا آیه دیگری از قرآن کریم وجود دارد که تصریح کند در کنار امور مربوط امرار

خواسته کاربر	بخش‌هایی از پاسخ گفت‌وگوگر Grok-3	خواسته متناظر در شکل ۳
معاش از سه کار مرتبط و مکمل دیگر نباید غافل شد. در این باره جست‌وجو و تحلیل کنید.	معاش مطرح می‌کنند: سه گانه معنوی: شکیبایی (اصبروا): ورودی و پایه معنوی. یاری در شکیبایی (صابروا): پردازش و تعمیق از طریق همراهی. پایداری (رابطوا): خروجی و نتیجه عملی. امر چهارم: امور مادی (خیر و فتنه) که در آیه ۲۰۱ آمده و نباید باعث غفلت از سه گانه شود. این آیات به صراحت از مؤمنان می‌خواهند که در کنار زندگی مادی و تلاش برای معاش، از این سه عمل معنوی غافل نشوند تا به رستگاری برسند.	
تناظر بخشی جالبی از نظر یک سه گانه در برابر یک امر چهارم است، اما امر چهارم در این آیه از نوع انفعالی است؛ در حالی که امر چهارم در مصرع بحث شده (یعنی کار و تلاش برای امرار معاش؛ در مصرع: کشت)، یک امر فاعلی و فعلانه است. بنابراین، باید بیشتر جست‌وجو کرد و آیه دیگری از قرآن کریم را که تناظر بیشتری دارد، پیدا کرد.	آیه ۱۰ سورة جمعه به خوبی سه کار معنوی (نماز، ذکر خدا، و رستگاری) را در کنار یک فعالیت فاعلی و عمل‌گرایانه (جست‌وجوی فضل خدا برای امرار معاش) مطرح می‌کند. این آیه با مصرع «جامی و بُتی و بریطی بر لب کشت» تناظر معناداری دارد و به ویژه از نظر فاعلی بودن «کشت» با «وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ» هم‌راستا است.	
چهار جزئی که در این آیه وجود دارد، از نظر نحوه بیان در طول یکدیگر قرار داده شده‌اند و این طور نیست که سه گانه در برابر امر چهارمی باشد. متناظر سازی برپا با «لعلکم تفلحون» نیز بسیار بعید است. دنبال آیه شریفه‌ای هستیم که همان‌طور که خیام درباره خود می‌گوید، وضع افرادی را بگوید که در عین مشغول بودن به امور مربوط به کسب و کار و امرار معاش، از سه امر مرتبط و مکمل دیگر غافل نیستند.	آیه ۲۰ سورة مزمل به خوبی می‌تواند پاسخگوی درخواست شما باشد. این آیه سه امر معنوی مرتبط و مکمل (خواندن قرآن، برپا داشتن نماز، دادن زکات) را به صورت مستقل و نه در طول یکدیگر مطرح می‌کند و در سیاق زندگی روزمره مؤمنان (که شامل فعالیت‌های معیشتی است) قرار دارد. این سه گانه نشان‌دهنده حال افرادی است که در عین مشغول بودن به کسب و کار و امرار معاش، از این امور معنوی غافل نمی‌شوند، و با توصیف خیام از خود همخوانی دارد.	چهارم و پنجم
ضمن تناظر بسیار دقیق آیه ۲۰ سورة مزمل با سه گانه جام و بت و بریط در مصرع بحث شده، به نظر می‌رسد که آیه ۳۷ سورة نور که به آن نیز اشاره کردید، هر چهار جزء مصرع، یعنی افزون‌بر سه گانه، با عبارت «بر لب کشت» نیز قابل تناظر بخشی است. لطفاً در این باره مجدداً تأمل کنید.	آیه ۳۷ سورة نور به شکلی دقیق و جامع با مصرع «جامی و بُتی و بریطی بر لب کشت» تناظر دارد: «بر لب کشت» با «تِجَارَةً وَكُلًّا بَيْعٌ»، «جام» با «ذِكْرُ اللَّهِ»، «بت» با «إِقَامُ الصَّلَاةِ» و «بریط» با «إِيتَاءُ الزَّكَاةِ». این تطبیق نه تنها هر چهار جزء مصرع را پوشش می‌دهد، بلکه ساختار و مضمون آیه نیز با محتوای شاعرانه مصرع هم‌راستا است.	
در آیه ۳۷ سورة نور، «يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ» وجود دارد. این عبارت نوعی آینده‌نگری را مطرح می‌کند که طبیعتاً نجات بخش است. در بیت اول رباعی خیام، یعنی «من هیچ ندانم که مرا آن که سرشت / از اهل بهشت کرد یا دوزخ زشت»، به نظر می‌رسد که به آینده نامعلوم و تضمین نشده اشاره می‌کند. دو مسئله مطرح است: یکی اینکه آیه‌ای از قرآن می‌توان یافت که به تضمین نشده بودن به بهشت یا دوزخ رفتن افراد تأکید	تضمین نشده بودن بهشت یا دوزخ: آیاتی مانند آیه ۸ سورة هود و آیه ۲۷ سورة بقره بر عدم قطعیت سرنوشت نهایی انسان تأکید دارند و با بیت اول خیام همخوانند. تناظر بیت دوم با آیات ۳۷ و ۳۸ سورة نور: بیت دوم خیام با آیه ۳۷ از منظر تضاد حال و آینده و با آیه ۳۸ از منظر وعده پاداش آینده (نسیه بهشت) تناظر دارد،	

خواسته کاربر	بخش‌هایی از پاسخ گفت‌وگوگر Grok-3	خواسته متناظر در شکل ۳
کند و بیت اول رباعی خیام با آن منطبق باشد؟ دیگر اینکه آیا در بیت دوم رباعی خیام می‌توان تناظری با عبارت مذکور از آیه ۳۷ سوره نور یا حتی مفاهیم موجود در آیه بعدی آن برقرار کرد؟ درخصوص موضوع اول به نظر می‌رسد که آیاتی مانند آیه ۸۰ سوره بقره با موضوع منطبق‌تر باشد. درباره موضوع دوم، به نظر می‌رسد که شما به تقابل میان «من» و «تو» در مصرع چهارم رباعی خیام دقت نکرده باشید. خیام می‌گوید: بهشت برای «تو» نسبه است. آن «تو»یی که برخلاف «من»، ویژگی‌های مطرح‌شده در مصرع سوم را ندارد. بنابراین، لطفاً موضوع دوم را با در نظر گرفتن این مطلب، مجدداً تحلیل کنید.	اما با رویکردی متفاوت (تردید خیام در برابر اطمینان قرآن). «من»: به لذت‌های نقد دلخوش است و ویژگی‌هایی دارد (جام، بت، بریط) که «تو» از آن‌ها محروم است. «تو»: از لذت‌های حال بهره‌ای ندارد و به «نسبه بهشت» (پاداش آینده) امید بسته، که خیام آن را با تردید و طعنه مطرح می‌کند. در مقایسه با آیات ۳۷ و ۳۸ سوره نور: آیه ۳۷: افرادی را توصیف می‌کند که هم به حال (تجارت) و هم به آینده (یاد خدا و قیامت) توجه دارند. این افراد با «من» (که فقط به حال توجه دارد) و «تو» (که فقط به آینده دلخوش است) هم‌خوانی کامل ندارند. آیه ۳۸: به پاداش آینده اشاره دارد که با «نسبه بهشت» «تو» مرتبط است، اما خیام این پاداش را نامطمئن می‌داند؛ درحالی‌که قرآن آن را قطعی می‌شمارد. بنابراین، تقابل «من» و «تو» در رباعی خیام با آیات ۳۷ و ۳۸ سوره نور تناظر مستقیمی ندارد، اما «نسبه بهشت» «تو» با مفهوم پاداش آینده در آیه ۳۸ شباهت دارد، با این تفاوت که خیام به آن تردید دارد و قرآن آن را تأیید می‌کند.	
آیا نمی‌توان گفت که خیام خود یعنی «من» را منطبق با آیات ۳۷ و ۳۸ سوره نور می‌داند و «تو» که فردی است که خیام او را مورد طعنه قرار می‌دهد، بدون داشتن ویژگی‌های مصرع سوم که آنها را منطبق با ویژگی‌های مطرح در آیه ۳۷ سوره نور تشخیص دادیم، انتظار رفتن به بهشت را دارد؛ درحالی‌که نخست، بهشت رفتن هیچ‌کس تضمین نشده (بیت اول) و دیگر اینکه کسی به بهشت می‌تواند برسد که از هم‌اکنون اهل اعمال بهشتی (مصرع سوم) باشد. دوباره بررسی کنید.	«من» در عین مشغول بودن به دنیا، از اعمال معنوی غافل نیست و شایسته پاداش آیه ۳۸ است. «تو»: کسی است که بدون داشتن این ویژگی‌های معنوی، به امید بهشت است. خیام او را طعنه می‌زند؛ زیرا بهشت رفتن تضمین شده نیست (بیت اول). بدون اعمال بهشتی در حال (مصرع سوم)، نمی‌توان به بهشت رسید. این تفسیر با آیات ۳۷ و ۳۸ سوره نور سازگار است و دیدگاه شما را تأیید می‌کند.	پنجم

۴- نتیجه‌گیری و پیشنهاد کارهای آتی

گفت‌وگوگرهای هوشمند مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ، صرفاً در حد یک دستیار یا ابزار کمک‌پژوهشی باید مورد استفاده قرار گیرند. در استفاده از این ابزارهای کمکی، لازم است پاسخ‌ها به طور دائم، چه در تعامل با خود گفت‌وگوگر و چه براساس مطالعات تکمیلی، بازبینی و بهسازی شوند، به‌ویژه درخصوص تفسیر غزلیات عرفانی فارسی که عمده‌تأثیر پایه زبان رمز و اشارت است. این دشواری ذاتی زبان غزلیات عارفانه، سبب شده است که تفاسیر و تعبیر متعددی از آن‌ها در طول قرن‌ها مطرح شود که ابزارهای گفت‌وگوگر، به‌طور طبیعی با ارجاع به آن‌ها تفسیرگری می‌کنند و در نتیجه، نوعی سوگیری اولیه در تفسیر آن‌ها وجود خواهد داشت. این سوگیری باید در فرایند تعامل برطرف شود. همچنین، از آنجاکه

تفسیرگران و تعبیرکنان عامی بسیاری نیز به انتشار برداشت‌های خود در فضای مجازی می‌پردازند، ممکن است این مطالب مورد استاد ابزارهای گفت‌وگو قرار گیرند. بنابراین، رعایت یک چارچوب تعاملی با این ابزارها ضرورت دارد تا با اندیشه‌ورزی هم‌زمان کاربر و پیگیری حقیقی او برای دستیابی به معنای صحیح شعر، نتیجه‌ای قابل‌اتکا حاصل شود. برای فراهم‌سازی شرایط مطمئن‌تر در امر تفسیرگری غزلیات عرفانی فارسی، پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های آتی در محورهای زیر جهت‌دهی و توسعه یابند:

- 0 ارتقای مجموعه دادگان و الگوریتم‌های پردازشی مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ از منظر معنایی (متناسب با زبان غزلیات عارفانه فارسی)؛
- 0 توسعه چارچوب‌های استفاده ترکیبی از گفت‌وگوگرهای مختلف مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ برای دستیابی به نتیجه‌ای با قابلیت اتکای بیشتر؛
- 0 توسعه روش‌های خودکار (هوشمند) اعتبارسنجی کمی و کیفی نتایج حاصل از تفسیر غزلیات عرفانی که توسط گفت‌وگوگرهای مبتنی بر مدل‌های زبانی بزرگ ارائه می‌شود.

منابع

- ابراهیمی دینانی، غلامحسین (۱۳۹۹). *فلسفه و ساحت سخن*. انتشارات هرمس.
- اسکندری، مژگان، صادقی، سهیلا، و نیری، محمدیوسف (۱۳۹۸). واکاوی رمزهای هندسی زبان صوفیانه در شعر عراقی. *مطالعات زبان و ادبیات غنایی*، ۹ (۳۲)، ۲۲-۹. https://journals.iaui.ir/article_670663.html
- آقاحسینی، حسین، و زراعتی، سمانه (۱۳۹۰). جنبه‌های رمزی و زبان اشارت در داستان ابراهیم^(ع) در متون عرفانی تا پایان قرن هفتم هجری. *شعرپژوهی (بوستان ادب)*، ۳ (۴)، ۲۰-۱. <https://doi.org/10.22099/jba.2012.260>
- جوادی آملی، عبدالله (۱۴۰۱). *تفسیر تسنیم* (ج. ۶۶). مرکز بین‌المللی نشر اسراء.
- پورنامداریان، تقی، شهدوست، شهرزاد، و حاجیان‌نژاد، علیرضا. (۱۳۹۷). درک گام‌به‌گام فرایند ادراک در مکاشفه. *پژوهش‌های ادب عرفانی (گوهر گویا)*، ۱۲ (۴)، ۱۲۷-۱۵۴.
- <https://doi.org/10.22108/jpll.2019.118276.1394>
- سیاه‌کوهیان، هاتف، رحیمی، فاطمه، و آریان، حسین. (۱۴۰۲). صورت‌بندی گفتمانی گزاره‌های فATALیستی در شعر حافظ (با تأکید بر گفتمان عرفانی). *پژوهش‌های ادب عرفانی (گوهر گویا)*، ۱۷ (۲)، ۹۵-۱۱۰.
- <https://doi.org/10.22108/jpll.2024.138280.1775>
- میرباقری فرد، علی‌اصغر، و محمدی، معصومه. (۱۳۹۵). عبارت و اشارت در زبان عرفانی. *پژوهشنامه عرفان*، ۸ (۱۵)، ۱۹۳-۲۱۶. <http://erfanmag.ir/article-1-418-fa.html>

References

- Aghahosseini, H., & Zeraati, S. (2012). Symbolic Aspects and Allusive Language in the Story of Abraham (PBUH) in Mystical Texts until the End of the Seventh Century AH. *Poetry Studies (Bostan Adab)*, 3(4), 1-20. <https://doi.org/10.22099/jba.2012.260> [In Persian]
- Dhannaseth, N., Walthare, S., Supekar, S., Sorte, P., Bais, K., & Bhagwatkar, S. (2025). Fine-tuning of Large Language Model (LLM). In *Technological Innovations & Applications in Industry*

- 4.0 (pp. 154-158). CRC Press. <https://doi.org/10.1201/9781003567653>
- Dos Santos Junior, J. C., Hu, R., Song, R., & Bai, Y. (2024, August). Domain-Driven LLM Development: Insights into RAG and Fine-Tuning Practices. In *Proceedings of the 30th ACM SIGKDD Conference on Knowledge Discovery and Data Mining* (pp. 6416-6417). <https://doi.org/10.1145/3637528.3671445>
- Ebrahimi Dinani, G. (2019). *Philosophy and the Field of Speech*. Hermes Publications. [In Persian]
- Eskandari, M., Sadeghi, S., & Nayiri, M. (2019). Analysis of Geometric Codes of Sufi Language in Iraqi Poetry. *Studies in Lyrical Language and Literature*, 9(32), 9-22. https://journals.iau.ir/article_670663.html [In Persian]
- Javadi Amoli, A. (2022). *Tasnim Commentary* (Vol. 66). Israa International Publishing Center. [In Persian]
- Mansurova, A., Mansurova, A., & Nugumanova, A. (2024). QA-RAG: Exploring LLM Reliance on External Knowledge. *Big Data and Cognitive Computing*, 8(9), 115. <https://doi.org/10.3390/bdcc8090115>
- Min, B., Ross, H., Sulem, E., Veyseh, A. P. B., Nguyen, T. H., Sainz, O., & Roth, D. (2023). Recent advances in natural language processing via large pre-trained language models: A survey. *ACM Computing Surveys*, 56(2), 1-40. <https://doi.org/10.1145/3605943>
- Mirbagherifard, A., & Mohammadi, M. (2016). Phrase and Allusion in Mystical Language. *Journal of Mystical Research*, 8(15), 193-216. <http://erfanmag.ir/article-1-418-fa.html> [In Persian]
- Omrani, P., Hosseini, A., Hooshanfar, K., Ebrahimian, Z., Toosi, R., & Akhaee, M. A. (2024, April). Hybrid Retrieval-Augmented Generation Approach for LLMs Query Response Enhancement. In *2024 10th International Conference on Web Research (ICWR)* (pp. 22-26). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICWR61162.2024.10533345>
- Oruche, R., Cheng, X., Zeng, Z., Vazzana, A., Goni, M. A., Shibo, B. W., & Calyam, P. (2025). Chatbot Dialog Design for Improved Human Performance in Domain Knowledge Discovery. *IEEE Transactions on Human-Machine Systems*, 55(2), 207-222. <http://dx.doi.org/10.1109/THMS.2024.3514742>
- Pournamdarian, T., Shahdoost, S., & Hajianejad, A. (2019). Understanding the Process of Perception in Revelation Step by Step. *Research on Mystical Literature (Gohar Goya)*, 12(4), 127-154. <https://doi.org/10.22108/jpll.2019.118276.1394> [In Persian]
- Siah-Kuhian, H., Rahimi, F., & Arian, H. (2023). Discursive formulation of fatalistic propositions in Hafez's poetry (with emphasis on mystical discourse). *Research on Mystical Literature*, 17(2), 95-110. <https://doi.org/10.22108/jpll.2024.138280.1775> [In Persian]
- Sueyoshi, M., Kitahata, T., & Nadamoto, A. (2025). Training Data for Dialogue Generation Considering Philosophies. In *International Conference on Information Integration and Web Intelligence* (pp. 59-66). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-78090-5_6
- Wang, H., Li, J., Wu, H., Hovy, E., & Sun, Y. (2023). Pre-trained language models and their applications. *Engineering*, 25, 51-65. <https://doi.org/10.1016/j.eng.2022.04.024>
- Xu, H., Chen, Y., Liu, Z., Wen, Y., & Yuan, X. (2022). TaxoPrompt: A Prompt-based Generation Method with Taxonomic Context for Self-Supervised Taxonomy Expansion. In *IJCAI* (pp. 4432-4438). <https://doi.org/10.24963/ijcai.2022/615>
- Zhao, S., Yang, Y., Wang, Z., He, Z., Qiu, L. K., & Qiu, L. (2024). Retrieval augmented generation (rag) and beyond: A comprehensive survey on how to make your llms use external data more wisely. *arXiv preprint arXiv:2409.14924*. <https://doi.org/10.48550/arxiv.2409.14924>
- Zhong, H., Zhang, Q., Li, W., Lin, R., & Tang, Y. (2025). KPLLM-STE: Knowledge-enhanced and prompt-aware large language models for short-text expansion. *World Wide Web*, 28(1), 1-25. <https://doi.org/10.1007/s11280-024-01322-y>
- Zhu, Y., Yuan, H., Wang, S., Liu, J., Liu, W., Deng, C., & Wen, J. R. (2023). Large language models for information retrieval: A survey. *arXiv preprint arXiv:2308.07107*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2308.07107>